

دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان

www.ketab.ir

موسیقی گیلان (۱)

حامد پورشعبان

www.ketab.ir

سرشناسنامه	: پورشعبان، حامد ۱۳۴۷ -
عنوان و پدیدآور	: موسیقی گیلان / حامد پورشعبان
مشخصات نشر	: رشت: فرهنگ ایلیا، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۶ ص.
شابک	: ۳ - ۴۳۷ - ۱۹۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸
موضوع	: موسیقی محلی ایرانی -- گیلان
موضوع	: ترانه‌های محلی ایرانی -- گیلان
موضوع	: موسیقی -- ایران -- گیلان
موضوع	: موسیقی ایرانی -- گام‌ها
رده‌بندی کنگره	: M ۱۸۲۰ م ۸ ۱۳۹۴ پ ۸۶ /
رده‌بندی دیویی	: ۷۸۹ / ۹۲۳
شماره کتاب‌خانه ملی	: ۴۱۰۸۱۹۰

فرهنگ گیلان

• موسیقی گیلان (۱)

• حامد پور شعبان

• سرپرست مجموعه: فرامرز طالبی

• چاپ نخست: ۱۳۹۵

• شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

• شماره ثبت: ۹۷

• عکس سازها: شاهین بشرا

• آماده سازی و نسخه پردازی: کارگاه نشر فرهنگ گیلان

• استفاده پژوهشی از این اثر با ذکر مأخذ آزاد است.

هر گونه استفاده تجاری از این اثر، به هر شکل، بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است.

• شابک: ۳-۴۳۷-۱۹۰-۹۶۴-۹۷۸

• نشر فرهنگ گیلان؛ رشت، خ آزادگان، جنب دبیرستان بهشتی، خ صفایی، خ حاتم، شماره ۴۹

• تلفن: ۳۳۳۴۴۷۳۳ ۳۳۳۴۴۷۳۲ ۰۱۳-۳۳۳۲۱۸۲۸ • دورنگار: ۰۱۳-۳۳۳۲۱۸۲۸

Email: nashreilia@yahoo.com

• پست الکترونیکی:

www.farhangeilia.ir و www.artguilan.ir

• سایت های اطلاع رسانی:

یادداشت شورای پژوهشی دانشنامه

ایران زمین، پهنه سرسبز و حاصلخیزی است با اقلیم‌ها، فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌های گوناگون. شناخت و معرفی این اقلیم‌ها، نقشی بسزا در شکل‌گیری فرهنگ ملی دارد.

دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان بر آن است تا با معرفی ویژگی‌های فرهنگی و طبیعی این بخش از سرزمین ایران، گامی کوچک در شناخت فرهنگ بومی و ملی بردارد.

این مجموعه با همراهی و همدلی گروهی از پژوهشگران فرهیخته و با همت حوزه‌ی هنری گیلان و دوستان آن، در انتشارات فرهنگ ایلیا به سرانجام رسیده است. تلاش همه‌ی آنان را ارج می‌نهم.

فرامرز طالبی مسعودپورهادی

هادی میرزافزاد موحد

و.ا.د.اشپ. حوزه‌ی هنری گیلان

گیلان، پس هیچ‌گرافه و گمان، یکی از کهن‌سال‌ترین زیستگاه‌ها و خاستگاه‌های فرزندان ایران زمین است. این سرزمین سحرانگیز و خرم چون رشک بهشت، و اخلاص تاریخ ایران و فرازگاه تاریخ تشیع ایران است. گیلان از دیرین روزگاران، پناهگاه گریزندگان از ستم خلفا بوده و چه بسیار از دین‌داران و پناه‌آورانی که در این دیار بالیدند و بایاری مردمان آن، حکام جور و ستم را از تخت فروکشیدند.

این دیار همان دیاری است که علمایان را از تیغ ستم خلفای اموی و عباسی پاس داشت، همان دیاری است که بیگانه‌کان یونانی، عرب و ترک هرگز نتوانستند بر آن دست یازند و از آن باج ستانند.

ولی امروز از گیلان بزرگ چه مانده است جز شانه‌هایی در دل کتاب‌های تاریخ و بناهایی که روبه‌ویرانی‌اند و یادها و نوادگان در باورها و آیین‌ها و آواهایی که بر زبان مردان و زنان این دیار به زیبایی زمیخته‌اند و بر شیوه‌های زیست مردم این سامان دلالت دارند.

برای شناخت آن‌چه از این میراث بزرگ مانده است، باید گام‌های استوار برداشت و دست‌آورد پژوهش‌ها و تحقیقات اندیشمندان را گرد آورد و به نسل جوان و نسلی که فردای این دیار از آن اوست، سپرد.

شناخت و بازکاوی این زوایای آشکار و پنهان از سال‌ها پیش اساسی‌ترین دغدغه‌ی فکری و فرهنگی ما بود و امروز دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان گامی کوچک ولی محکم در راستای رسیدن به این هدف است.

این مجموعه حاصل تحقیقات و پژوهش‌های جمعی از گیلان‌شناسان زاده است. پُربی‌راه نیست که برنامه‌ریزان بتوانند از نتایج این مطالعات و پژوهش‌ها در روند توسعه‌ی فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی برای ترمیم و سامان‌دادن آینده‌ی استان سود ببرند.

بر غلام‌رضا قاسمی دانم از تمامی کوشندگان این کار سترگ، به ویژه محققان و پژوهشگران، ناشرگرمی و شورای محترم پژوهشی دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان، تقابیر نمایم و سپاس‌گزار همه‌ی دوستانی باشم که مشوق ما برای ادامه‌ی این راه هستند.

غلام‌رضا قاسمی

فهرست

۱۱	مقدمه
۱۵	بخش اول: تاریخچه‌ی موسیقی گیلان
۳۹	بخش دوم: موسیقی آوازی و سازی در گیلان
۶۱	بخش سوم: ترانه‌های بومی گیلان
۱۲۳	بخش چهارم: سازشناسی موسیقی گیلان
۱۰۵	تصاویر
۹۱	نمایه
۶۹	کتاب‌نامه

مقدمه

تأثیر و ضبط موسیقی بومی هر منطقه، برای جلوگیری از فراموش شدن و در نتیجه نابود شدن آن، امری ضروری است. این نوع موسیقی که روزگاری با زندگی روزمره مردم (به ویژه در روستاها) آمیخته بود، به دلیل تغییر مناسبات در زندگی روستایی و شهری، اکنون کاربرد آن، رو به کاهش است. از طرفی موسیقی هر ناحیه دارای درون مایه ها و فرم هایی است که به طور بالقوه می تواند منبع ارزشمندی برای استفاده ی آهنگسازان باشد؛ از این رو سهل انگاری در گردآوری این بخش از موسیقی، نابودی این گنجینه ی عظیم موسیقایی را به همراه خواهد داشت.

پژوهش هایی که در گذشته درباره ی موسیقی بومی برخی مناطق انجام شده، به دلایل مختلف، گاه نیاز به بازنگری و اصلاح دارد. این مسئله در مورد موسیقی بومی گیلان نیز صدق می کند. تحقیق در موسیقی بومی گیلان به طور جدی از اوایل دهه ی هفتاد آغاز شده و نتایج این تحقیقات به دو صورت مکتوب و آلبوم صوتی انتشار یافته است.^۱

۱. برخی کتب تاریخی مثل «تاریخ گیلان و دیلمستان» مرعشی و «تاریخ گیلان» عبدالفتاح فومنی، گاهی به ضرورت اشاره ای به موسیقی گیلان یا سازهای این منطقه داشته اند که در این جا مورد بحث ما نیست.

پژوهش‌های مکتوب، خود به سه دسته‌ی کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات تقسیم می‌شود. پایان‌نامه‌هایی که اختصاصاً درباره‌ی موسیقی گیلان نوشته شده، تعدادشان اندک است. در مقالات چاپ شده در این زمینه هم، چندان به نکات فنی موسیقی این منطقه پرداخته نشده است.

کتاب‌هایی که موسیقی گیلان را مورد بررسی قرار داده، تعدادی مرتبط با موسیقی نواحی کشور است که اجمالاً درباره‌ی موسیقی گیلان هم مطالبی دارد. در تعدادی هم فقط به موسیقی گیلان پرداخته‌اند. مهم‌ترین این کتاب‌ها به شرح زیر است:

«هشت بهشت» (همراه با آلبوم صوتی) گردآوری حسین حمیدی؛ در این کتاب هفت قطعه از موسیقی گیلان معرفی شده است.

«آینه و آواز»، «موسیقی محلی ایران» و «هفت اورنگ» اثر محمدرضا درویشی (مورد آخر با همکاری «من بوستان»)، از اولین پژوهش‌هایی است که اطلاعاتی هر چند مختصر از موسیقی گیلان به دست می‌دهد.

«بررسی موسیقی نواحی ایران» گردآوری جهانگیر نصری اشرفی و «آشنایی با موسیقی نواحی ایران» گردآوری بهمن گنجی، دو کتاب دیگر است که ضمن تحقیق درباره‌ی موسیقی نواحی کشور، برخی مقام‌های موسیقی گیلان را هم معرفی کرده است.

از مجموعه‌ی «کتاب گیلان» در جلد سوم صفحاتی به موسیقی این منطقه اختصاص یافته است. این بخش که گردآوری زنده‌یادان عبدالله ملت‌پرست و

۱. «نشانه‌های تاریخی از موسیقی گیلان» اثر عبدالله ملت‌پرست و «موسیقی گیلان» اثر اسکندر حساس از جمله پایان‌نامه‌هایی‌اند که اختصاصاً به موسیقی گیلان پرداخته‌اند. همین‌طور «لالایی در موسیقی نواحی ایران» اثر نسرین توکل‌زاده و «فواصل در موسیقی مناطق ایران» نوشته‌ی شهرام صادقی، که اولی چند نمونه لالایی و دومی فاصله‌ی چند قطعه موسیقی مربوط به گیلان را بررسی کرده است.

فریدون پوررضاست به معرفی معروف‌ترین مقام‌های آوازی، سازی و برخی ترانه‌های گیلان پرداخته است.

«زندگی و موسیقی» و «آوازا و ترانه‌های فولکلور گیلان» گردآوری ناصر وحدتی است. کتاب اول، اطلاعات پراکنده‌ای از موسیقی گیلان و کتاب دوم، چند مقام آوازی و بخشی از ترانه‌های فولکلور گیلان را همراه با آوانویسی و ترجمه‌ی فارسی در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

در بخش آلبوم‌های صوتی، اولین نمونه‌ی ثبت و ضبط جدی از موسیقی بومی این منطقه در قالب شش کاست با عنوان «موسیقی گیلان و تالش»، حاصل تلاش چهارگانه نصری اشرفی و با نظارت علی عبدلی و فریدون پوررضا در سال ۱۳۷۰ منتشر شده که در آن بسیاری از قطعات آوازی و سازی گیلان ضبط شده است.

«موسیقی گیلان» البرم یک کتاب است که آرمین فریدی آن را گردآوری کرده است. در این اثر هم، بخش قابل توجهی از مقام‌های سازی و آوازی این منطقه گنجانده شده است.

جایگاه هر یک از آثار مذکور (چه در بخش مکتوب و چه در بخش صوتی) به لحاظ کیفی و تحقیقی متفاوت است و در پیش نیاز به بازنگری و اصلاح در آن‌ها به چشم می‌خورد. هدف تحقیق حاضر، تکمیل آثار مکتوبی است که پیش از این شرح‌شان آمد و همین‌طور پرداختن به بخش‌هایی از موسیقی این منطقه که یا در آثار پژوهشگران قبلی نیامده یا اگر آمده، نیاز به بازنگری و اصلاح داشته است. دسته‌بندی مقام‌های آوازی و قطعات سازی موسیقی گیلان، هدف دیگر این پژوهش بوده است.

نگارنده در نگارش کتاب حاضر تا آنجایی که منابع مورد نیاز موجود بوده، از آن‌ها بهره برده، در صورت مفقود بودن منابع، به‌طور میدانی به تحقیق پرداخته و با مصاحبه‌های حضوری با اساتید محلی و مطلعین موسیقی این

منطقه، داده‌های لازم را گردآوری کرده است.

طبعاً محدوده‌ی جغرافیایی این تحقیق، گیلان است، از این رو پژوهش حاضر موسیقی منطقه‌ی تالش را در بر نمی‌گیرد. هرچند که به لحاظ جغرافیایی، تالش بخشی از گیلان محسوب می‌شود، اما ساختار موسیقی آن منطقه با توجه به مؤلفه‌های نشانه‌شناختی، با موسیقی مناطق مرکزی، شرق و جنوب شرقی گیلان تفاوت دارد.

مزم می‌دانم از همه‌ی پژوهشگران و افراد مطلع در موسیقی بومی گیلان، به‌ویژه از استاد محمد بشرا، فرامرز طالبی، هادی میرزانژاد موحد، ایرج هدایتی، برادرزاده سرداش و دوستان هنرمندم صفرعلی رمضانی و آرمین فریدی که در گردآوری مطالب این کتاب باریام کرده‌اند، سپاسگزاری کنم. و نکته‌ی آخر این که، آمده‌ام علاقه‌مندان به موسیقی بومی این منطقه، برای اصلاح اشتباهات احتمالی و تکمیل مطالب این کتاب، از ارائه‌ی نظر خود به نگارنده دریغ نورزند.

حامد پورشعبان

رشت، شهریور ۹۴